

Revista de la Societat Catalana d'Història de la Farmàcia, vol. 42 (2026)

MATERIAL SUPLEMENTARI (MS) A L'ARTICLE

Aportacions a Flora Catalana Antiga, 6. Espècies productores de resina (*Gimnospermae*, *Pinopsida*)

Cèsar BLANCHÉ

Laboratori de Botànica, Facultat de Farmàcia i Ciències de l'Alimentació, Universitat de Barcelona i Reial Acadèmia de Farmàcia de Catalunya

Annex 1

CONTINGUT: Taula 1 i referències bibliogràfiques

Taula 1. Registres arqueològics i orgànics inventariats al projecte Flora Catalana Antiga d'espècies de gimnospermes (*Pinopsida*) productores de resina (actualització 1/10/2025)

Núm. REF FCA ¹	Localitat Municipi Comarca ²	Cronologia	Descripció	Font
MOSTRES ARQUEOLÒGIQUES				
ORNAMENTACIÓ, JOIERIA, ORFEBRERIA				
ZZ res 28	L'Alcúdia Elx BV	ROM I-VI dC	ORFEBRERIA – Cremador de perfums (<i>thymiaterion</i>) – Bronze – Procedència desconeguda (MAHE – Elx)	CBV ³ – 0176 Ic: CBV - 0176
PI ha 104	Castellet de Banyoles Tivissa RE	IBE III aC	ORFEBRERIA – Dos caliciformes de plata amb pinyes (<i>Pinus sp.</i>) alternant amb aglans, les pinyes mostren els escudets i els aglans, la cúpula. Part del Tresor d'Eivissa (col·lecció MAC-Barcelona)	Carmona, 2013 Ic: Carmona, 2013 (Fig. p 148)
PINTURA MURAL				
ZZ res 22	Tarraco Tarragona TG	ROM II dC	PINTURA - Pintura mural de l' <i>aedicula</i> dedicada a la deessa Nèmese a l'amfiteatre de Tarraco, entre dos personatges un <i>turibulum</i> o cremador de perfums	Mar <i>et al</i> , 2015; García Bellido, 1963 Ic: Mar <i>et al</i> 2015 (Fig. 152); García Bellido, 1963 (Fig. 2 i 3)
PI ha 43	<i>Emporiae</i> Empúries AE	ROM I dC	PINTURA – “Ara del gall”: Ara pintada del peristil S de la casa 2B , reconstruïda (pintures de l'original traspasades a una de nova construcció)- Pinya de pi, figurativa, dins d'un cràter (amb diversos altres elements vegetals decoratius)	Nieto, 1971 Ic: Nieto, 1971 (Fig. 1 i 2); CBV – 0156-0157
PI ha 44	<i>Emporiae</i> Empúries AE	ROM I aC – II dC	PINTURA MURAL- Casa 1. Fragment amb fruit en forma de pinya verda.	Nieto, 1979 Ic: Nieto, 1979 (Fig. 36)

	MOSAIC			
PI ha 42	<i>Villa Fortunatus</i> Fraga BI	ROM IV dC	MOSAIC – Calendari dels mesos – Llebre amb arbre (“posiblement un pi”, ap. Fdz Galiano) i ocells	Serra Ràfols, 1943; Fernández Galiano, 1986 Ic: Serra Ràfols 1943 (Lam. 7.3)
	CERÀMICA (ICONOGRAFIA)			
ZZ res 11	<i>Emporion</i> L’Escala AE	GRE V aC	CERÀMICA –Tapa de lecanis àtic de figures vermelles, amb escena de gineceu, amb cremaperfums (corona de llorer [sic]). MAC-Empúries Inv. Num. 85 MN 5015 1	Cabrera & Aquilué, 2008-ss Ic: https://www.iberiagraeca.com/base/ficha.php?ficha=3271
	OBJECTES DOMÈSTICS (COSMÈTICA, CERÀMICA, VIDRE)			
ZZ res 19	<i>Pollentia</i> Mallorca: Alcúdia MC	ROM I dC	OBJECTE DOMÈSTIC - <i>Cotícula</i> : Placa rectangular de marbre gris, bisellada, usada com a tauleta per a preparar cremes, ungüents o pomades, en Cosmètica o Medicina.	Cardona <i>et al.</i> , 2013 Ic: Cardona <i>et al.</i> , 2013 (Fig. 2, T-36a)
PI ha 45	<i>s.loc.</i> Eivissa PI	ROM I aC – I dC	CERÀMICA VIDRIADA – Vas panxut amb coll (Forma 1). Esquames de pinya (lúnules).	López Mullor, 1981 Ic: López Mullor, 1981 (Fig. 1-Ia)
PI ha 46	Empúries L’Escala AE	ROM I aC – I dC	CERÀMICA VIDRIADA – Vas panxut amb coll (Forma 1). Esquames de pinya (lúnules).	López Mullor, 1981 Ic: López Mullor, 1981 (Fig. 11-Ib)
PI ha 47	<i>s.loc.</i> Mataró MM	ROM I dC	CERÀMICA VIDRIADA – Vas troncocònic lleugerament ovoide amb vora exvasada i aresta a sota, amb alineacions d’esquames de pinya amb coll (Forma 7).	López Mullor, 1981 Ic: López Mullor, 1981 (Fig. 2-VII)
PI ha 76	Cova dels Jurats Calescoves, Alaior ME	POST- TAL II aC	CERÀMICA – Vas hel·lenístic de tipus “pinya” de 12 cm de diàmetre amb esquames, i fragments diversos que reproduïxen un estròbil de <i>Pinus sp.</i> , originaris d’un taller ubicat a Èfes, potser fet amb un motlle d’una pinya mateixa. [El pi inspirador o el motlle seria de costa jònica, doncs]	Sánchez & Orfila 2015 Ic: Sánchez & Orfila, 2015 (Fig. 6 i 7)

PI pi 1	Vil·la romana Tolegassos Viladamat AE	ROM II dC	CERÀMICA – Escudets de pinya representats en una copa (fragment sense peu) de ceràmica vidriada, d'origen itàlic	Casas & Merino, 1990 Ic: Casas & Merino 1990 (Fig. 3.12)
PI pi 2	<i>Emporiae</i> L'Escala AE	ROM II dC	CERÀMICA – Fragment de vas de ceràmica vidriada, parcialment reconstruït, amb escudets de pinya	Casas & Merino, 1990 Ic: Casas & Merino 1990 (Fig. 3.14)
PI pi 3	<i>Emporiae</i> L'Escala AE	ROM II dC	CERÀMICA – Fragment de vas de ceràmica vidriada, petit, amb escudets de pinya	Casas & Merino, 1990 Ic: Casas & Merino 1990 (Fig. 3.15)
PI pi 4	<i>Emporiae</i> L'Escala AE	ROM I dC	CERÀMICA – Ceràmica de parets fines, fragment amb escames de pinya	Castanyer <i>et al</i> , 1993 Ic: Castanyer <i>et al</i> , 1993 (Fig. 19.26)
PI pi 5	Vil·la romana Tolegassos Viladamat AE	ROM II dC	CERÀMICA – Ansat/tupí de ceràmica vidriada, verd fosc, amb dues línies de cloves de pinya. Invent. 9vt-2408	Casas <i>et al.</i> , 1993 Ic: Casas <i>et al.</i> , 1993 (Fig. 8.30)
PI pi 6	Vil·la romana Tolegassos Viladamat AE	ROM II dC	CERÀMICA – Ansat de ceràmica vidriada, més petit, amb cloves de pinya. Invent. 9vt-2004	Casas <i>et al.</i> , 1993 Ic: Casas <i>et al.</i> , 1993 (Fig. 8.32)
PI pi 7	Vil·la romana Tolegassos Viladamat AE	ROM II dC	CERÀMICA – Fragment de copa de ceràmica vidriada verda, amb cloves de pinya. Invent. 9vt-2408	Casas <i>et al.</i> , 1993 Ic: Casas <i>et al.</i> , 1993 (Fig. 8.34)
PI pi 8	Vil·la romana Tolegassos Viladamat AE	ROM II dC	CERÀMICA – Meitat d'una copa de ceràmica vidriada verda amb tres rengles de cloves de pinya molt fines. Invent 9vt-2001.	Casas <i>et al.</i> , 1993 Ic: Casas <i>et al.</i> , 1993 (Fig. 8.35)

PI pi 9	Terrisseria de Llafranc Palafrugell BD	ROM I dC	CERÀMICA – Fragments de vas de parets fines Mayet XLII, amb escates de pinya (núms 11 i 12)	Barti & Plana, 1993 Ic: Barti & Plana, 1993 (Fig. 7.12)
ESTRUCTURES D'INSTAL·LACIONS (FORNS) DE PRODUCCIÓ DE RESINA				
ZZ res 32	Illeta dels Banyets El Campello AS	IBE (PUN) IV-III aC	ESTRUCTURA ARQUEOLÒGICA– Restres de forn de brea amb tres estructures formant un únic equipament (forn, olla i pastera). Moltes espècies vegetals detectades de combustible.	Olcina <i>et al</i> , 2022 Ic: Olcina <i>et al</i> , 2022 (Fig. 2-7)
PI un 9	Vall del Madriu Escaldes-Engordany AN	ROM III-V dC	ESTRUCTURA ARQUEOLÒGICA –Forn de brea a c. 2200 m (forn M157) – Riu Orris III	Orengo et al, 2013 Ic: Orengo et al, 2013 (Fig. 2 i 3)
ALTRES: ARQUITECTURA				
ZZ res 21	Veral de Vallmora Teià MM	ROM I aC-IV dC	ALTRES: ARQUITECTURA – Restes constructives - Estructures d'explotació de vinya - II-IV dC: hipotètica cisterna central per a neteja de dolia amb aigua i aplicació de pega impermeabilitzant i aïllant	Martín, 2020
ZZ res 23	<i>Valentia</i> València HO	ROM III dC	ALTRES: ARQUITECTURA – Perfumeria romana de <i>Valentia</i> del Palau Vallier (amb basses, enderroc de bigues i a sota envasos de perfum de vidre). En estudi	Actualitat València, 2017
MOSTRES BIOLÒGIQUES I ORGÀNIQUES				
MOSTRES ORGÀNIQUES DE RESINA ATRIBUÏDES A GIMNOSPERMES				
ZZ res 2	Puig de Sant Andreu Ullastret BD	IBE III-II aC	OLI DE CEDRE – Buscat per cromatografia per analogia amb els gals del sud, que untaven els caps tallats més valuosos, amb resultat negatiu [*Nota: <i>kédros</i> = ginebre, no cedre]	Subirà, 2015 Ic: Subirà, 2015 (Fig. 2)

ZZ res 3	Cap de Vol Port de la Selva AE	ROM I dC	RESINA TIPUS BREA - que cobreix les fustes del fons intern de l'embarcació, per tapar juntes, no identificada a la primera publ. (v. Monografies posteriors)	Nieto & Foerster ,1980
ZZ res 4	Cap de Vol Port de la Selva AE	ROM I dC	RESINA- no identificada que cobreix la cara interior del tap de suro d'àmfora (Fragm 2) del derelict de Cap de Vol	Nieto & Foerster, 1980 Ic: Nieto e&Foerster 1980 (Fig.11.2)
ZZ res 5	Cap de Vol Port de la Selva AE	ROM I dC	RESINA que cobreix l'interior del pivot de les àmfores de vi provinents de <i>Baetulo</i> enfonsades amb el Cap de Vol , no identificada a la primera publ. (v. Monografies posteriors) --- Publicada a l'Exposició <i>Naufragis</i> (MAC-Barcelona)	Nieto & Foerster, 1980 Ic: Nieto & Foerster, 1980 (Fig.11.4)
ZZ res 6	<i>Barcino</i> Barcelona BN	ROM III-IV dC	RESINA - precipitada en calç per impermeabilitzar l'interior de les <i>dolia vinaria</i> de la plaça del Rei	Beltran de Heredia <i>et al.</i> , 2006
ZZ res 10	Bou Ferrer La Vila Joiosa MB	ROM I dC	RESINA (sense especificar més) - A l'interior de les àmfores Dressel 7-11, per segellar el transport de líquids (pastes i suc de peix del tipus garum)	De Juan, 2018 Ic: De Juan, 2018 (Min 29:27)
ZZ res 12	<i>Binissafüller</i> Menorca: St. Lluís ME	PUN IV aC	RESINA (sense especificar més) - Impregnació resínica en àmfora púnico-ebusitana tipus PE 13	Guerrero <i>et al.</i> , 1991
ZZ res 13	Na Guardis Mall: Ses Salines MC	PUN IV-III aC	RESINA (sense especificar més) - Impregnació resínica en dues àmfores púnico-ebusitanes tipus PE 17, al al fondejador de la factoria púnico-ebusitana de Na Guardis (citació reportada per l'article, de Guerrero, 1984)	Guerrero <i>et al.</i> , 1991
ZZ res 14	Es Palmer Eivissa: Vila PI	PUN V aC	RESINA (sense especificar més) - Impregnació resínica en quatre àmfores púnico-ebusitana tipus PE 13 del dipòsit d'Es Palmer (citació reportada per l'article, de Ramon, 1991)	Guerrero <i>et al.</i> , 1991
ZZ res 15	Ses Beies Calvià MC	PUN III aC	RESINA (sense especificar més) - Possible impregnació resínica en àmfora púnico-ebusitana tipus PE 17 del jaciment indígena mallorquí (TAL) de Ses Beies conservat al Museu de Mallorca, que presenta "manchas de chorreones negros sobre la cara exterior del labio, que bien podrían proceder de una impregnación resinosa desaparecida" [sic]	Guerrero <i>et al.</i> , 1991

ZZ res 16	<i>Binissafüller</i> Menorca: St.Lluís ME	PUN IV aC	RESINA (sense especificar més) - Impregnació resinica en àmfora púnico-mediterrània –central. "Resina que chorrea por la cara externa el labio" [sic]. Pecio.	Guerrero et al, 1991
ZZ res 17	<i>Binissafüller</i> Menorca: St. Lluís ME	PUN IV aC	RESINA (sense especificar més) sobre fusta - Arquitectura naval: “varias capas de sustancia resinosa”, com a protector, brea, impermeabilitzant, etc, sobre la fusta del vaixell. Pecio	Guerrero et al, 1991
ZZ res 34	<i>Albufereta I</i> Alacant AS	ROM I dC	RESINA – Àmfora del tipus Pompeia VII recoberta per dins per una gruixuda capa de resina fosca. A l'alçada de les anses, amb un forat post-cocció que fa pensar en la reutilització de l'envàs com a possible lucernari (fabricació bètica). Derelict.	Fernández Izquierdo <i>et al</i> in Azuar & Inglese, 2017 Ic: Fernández Izquierdo <i>et al</i> in Azuar & Inglese, 2017(Fig. 11)
ZZ res 35	Emissari submarí de l'Albufereta Alacant AS	FEN V aC	RESINA – Àmfora fenícia de petites dimensions (amforisc) “, cuyo interior revestido de resina sugiere que podría tratarse de una muestra para degustación del vino objeto de comercio” – Intervenció prèvia de reparació de l'emissari submarí de l'Albufereta.	Reig Gómez in Azuar & Inglese, 2017. Ic: Reig Gómez in Azuar & Inglese, 2017 (Fig. 7)
ZZ res 36	<i>El Perengil</i> Vinaròs BM	ROM s.d.	RESINA – “En la costa norte de Castellón se han recuperado seis ánforas rellenas de brea que se han interpretado como proyectiles en batallas navales como las descritas por Frontino o Eneas el Táctico, vinculándolas a la II Guerra Púnica, concretamente a la batalla de la desembocadura del Ebro (Oliver y Allepuz, 2001, p. 128; lám. XXI, 211)”	Oliver & Allepuz, 2001 in Olcina, 2022
ZZ res 37	<i>Derelict Torre de la Sal</i> Ribera de Cabanes BM	ROM s.d.	RESINA – “En la misma costa castellonense, el pecio de Torre la Sal transportaba ánforas Dr. 1 reutilizadas como contenedor de brea, posiblemente fabricada por la población local (Fernández Izquierdo, 1986, p. 234). Fernández Izquierdo, A. (1986) “El yacimiento submarino de Torre la Sal (Ribera de Cabanes, Castellón): nuevas aportaciones”, Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses, 12, pp. 229-250.”	Fernández Izquierdo, 1986 in Olcina, 2022
PI ha 31	<i>Binissafüller</i> Menorca: St. Lluís ME	PUN IV aC	RESINA – Arquitectura naval – Capa de substància resinosa de pega, probablement “procedent també de pi blanc” [segons l'autor]. Pecio.	Guerrero <i>et al</i> , 1991

FUSTA EMPRADA PER A OBTENCIÓ DE PEGA/RESINA				
PI ha 106	Illeta dels Banyets El Campello AS	IBE (PUN) IV-III aC	ANTRACOLOGIA - Fusta de <i>Pinus sp</i> juntament amb <i>Pistacia</i> per a l'extracció de resina	Olcina <i>et al</i> , 2022
PI un 6	Vall del Madriu Escaldes- Engordany AN	ROM III-V dC	ANTRACOLOGIA – Troncs de pi carbonitzat (<i>Pinus mugo</i> subsp. <i>uncinata</i>). Corresponen a branques d'uns 100 mm de diàmetre, que inclouen restes de resina que encara es veu a la superfície de la fusta tant macroscòpicament com microscòpicament (Euba 2009a) (Figura 3). Forn de brea a c. 2200 m (forn M157) – Riu Orris III.	Orengo <i>et al</i> , 2013 Ic: Orengo <i>et al</i> , 2013 (Fig. 2 i 3)
PI un 7	Vall del Madriu Escaldes- Engordany AN	ROM I-III dC	ANTRACOLOGIA – Pila de troncs de <i>Pinus mugo</i> subsp. <i>uncinata</i> preparats per a la destil·lació de resina al forn M052. Forn de brea a c. 2200 m – Pla de l'Inglà III.	Orengo <i>et al</i> , 2013 Ic: Orengo <i>et al</i> , 2013 (Fig. 4)
PI un 8	Vall de Perafita Escaldes- Engordany AN	ROM I-VII dC	ANTRACOLOGIA – Fragments de paret de forn i de carbó (<i>Pinus mugo</i> subsp. <i>uncinata</i>) com a restes de forn de resina/brea (forn P194)	Orengo <i>et al</i> , 2013
QUÍMICA: RESULTATS ANALÍTICS DE RESIDUS RESINOSOS				
ZZ res 29	Tossal de Baltarga Bellver de Cerdanya BY	IBE IV-III aC	RESINA – Anàlisi de residus en recipient de la planta superior de l'edifici “G”. Restes de greix animal i de resina de pi [sense especificar, pot ser <i>P. sylvestris</i> o <i>A. alba</i> , etc.], interpretat com a possible aplicació per a soldar ferides o fractures òssies [com es fa encara avui <i>cf.</i> etnobotànica], de pega.	Oller <i>et al</i> , 2024
ZZ res 33	Illeta dels Banyets El Campello AS	IBE (PUN) IV-III aC	QUÍMICA- Resultats de l'anàlisi de sediments del forn de brea per Espectroscòpia-IR : ”compuestos organosulfurados representativos de asfaltos y breas” . Moltes espècies vegetals detectades com a combustible.	Olcina <i>et al.</i> , 2022

	RESTES ORGÀNIQUES DE FUSTA RESINOSA D'ÚS EN RITUALS I ALTRES USOS RELIGIOSOS I SIMBÒLICS			
CE sp 1	Mas Castellar Pontós AE	IBE V aC	ANTRACOLOGIA . Citació indirecta de combustió de <i>Cedrus</i> en pràctiques rituals al recinte 10 [sense cita] Macrorestes de fustes oloroses [verificar per poder confirmar]	Gracia Alonso, 2001
AB al 1	Mas Castellar Pontós AE	IBE II aC	MICROGRAFIA - FUSTA d'avet reportada com a crema d'ofrena de la reutilització d'una sitja amb finalitats religioses (Demèter) al final de la vida del poblat -- Fossa FS101 (200-180 aC) // En Pons <i>et al</i> , 1998, només s'identifica fins a <i>Abies sp.</i> , indicant fitòlits de cendres	Pons, 1997, 2016; Pons <i>et al</i> , 1998
JU ox 4	Bastida de les Alcusses Moixent RA	IBE IV aC	CARPOLOGIA - Llavors de <i>Juniperus oxycedrus</i>), potser per aportació d'ofrenes de color vermell (amb <i>Adonis</i> i <i>Pistacia lentiscus</i>). Dipòsit ritual de la porta W del jaciment.	Vives-Ferrándiz <i>et al</i> , 2015
PI ha 18	Necròpolis del Poble Nou La Vila Joiosa MB	IBE IV aC	ANTRACOLOGIA - Cendres i fragments de llenya de pi carbonitzada en incineracions orientalizants antigues, en una cavitat crematòria (<i>ustrinum</i>)	Ruiz Alcalde & Marcos, 2011
PI ha 65	Necròpolis de Les Esquarterades Ulldecona MN	IBE V-IV aC	ANTRACOLOGIA - Combustible de cremació en ritual funerari, amb materials procedents de l'entorn immediata. <i>Pinus</i> sp. = “grupos <i>Pinus</i> tipo mediterráneo (que incluye <i>Pinus halepensis</i> , <i>Pinus pinea</i> y <i>Pinus pinaster</i>)”	Belarte <i>et al</i> 2022
PI ha 69	Cueva del Sapo Xiva FB	IBE V-II aC	ANTRACOLOGIA - Carbons de fusta de pi blanc (“carrasco”) (<i>Pinus halepensis</i>) com a combustible en rituals al voltant de la figura del cérvol. Amb altra fusta estreta de la vegetació termòfila dels voltants de la cova	Machause <i>et al.</i> , 2014 Ic: Machause <i>et al.</i> , 2014 (Fig. 6)
PI pi 12	<i>Barcino</i> Barcelona BN	ROM I-VII dC	CARPOLOGIA – Fragment de closca de pinyó de pi pinyer en enterrament del jaciment de la necròpolis de les Drassanes Reials	Piqué & Farré, 2015 Ic: Piqué & Farré (Fig. 2)
PI pi 16	Can Batlló-Magòria Barcelona BN	IBE -ROM II dC	CARPOLOGIA - Pinyons de <i>P. pinea</i> - Recinte de culte - funerari(fase 2, s. II) – Ús ritual (sencers)	Triay & Tarongi, 2023 Ic: Triay & Tarongi, 2023

PI pi 17	Can Batlló-Magòria Barcelona BN	IBE -ROM II dC	CARPOLOGIA - Bràctees de pinya i pinya sencera de <i>P. pinea</i> - Recinte de culte – funerari (fase 2, s. II) – Ús ritual (senceres)	Triay & Tarongi, 2023 Ic: Triay & Tarongi, 2023 (Vídeo min 1:15:00-ss)
PI sy 1	Mas Castellar Pontós AE	IBE II aC	FUSTA de pi roig reportada com a crema d'ofrena de la reutilització d'una sitja amb finalitats religioses (Demèter) al final de la vida del poblat -- Fossa FS101 (200-180 aC). En Pons et al, 1998, només s'arriba a <i>Pinus</i> sp., indicant fitòlits de cendres	Pons, 1997; Pons <i>et al</i> , 1998
PI sy 27	Cova de la Font Major L'Espluga de Franolí CB	IBE VIII-V aC	ANTRACOLOGIA - <i>Pinus sylvestris</i> (conservats per l'aigua)- S1-Carbons de <i>P. sylvestris</i> , no aconseguibles a les immediacions de la cova, potser provinent de les "parts més altes" del Massís de Prades que significaria una selecció de materials deliberada que fos una fusta específica.	Cots <i>et al.</i> , 2023 Ic: Cots <i>et al.</i> , 2023 (Vídeo)
PI sy 31	Can Batlló-Magòria Barcelona BN	ROM II dC	ANTRACOLOGIA - Carbons de pi (<i>Pinus sylvestris/nigra</i>). Recinte de culte – funerari (fase 2, s. II)	Triay & Tarongi, 2023 Ic: Triay & Tarongi, 2023 (Vídeo min 1:12:00-ss)
ÚS EN JARDINERIA (MOSTRES VEGETALS)				
PI ha 12	<i>Baetulo</i> <i>Domus</i> de l'Heura Badalona BN	ROM I aC- I dC	PALINOLOGIA – Pol·len de “pi” localitzat al jardí de la <i>domus</i> de l'Heura	Beltran de Heredia <i>et al.</i> , 2006
PI ha 13	<i>Barcino</i> Barcelona BN	ROM III dC	PALINOLOGIA – Pol·len identificat com a <i>Pinus sp</i> , a l'entorn funerari de la Necròpolis de Vila de Madrid [CBV: atribució dubtosa al jaciment]	Beltran de Heredia <i>et al.</i> , 2007 Ic: Beltran de Heredia <i>et al.</i> , 2007 (Fig. 6)
PI ha 14	<i>Barcino</i> Barcelona BN	ROM III dC	MICROGRAFIA - Fitòlits d'oxalat de calci de forma prismàtica “con apéndices apuntados característicos de los pinos”, a l'entorn funerari de la Necròpolis de Vila de Madrid [CBV: atribució dubtosa al jaciment]	Beltran de Heredia <i>et al.</i> , 2007

PI ha 103	<i>Baetulo</i> Jardí de Quint Licini Badalona BN	ROM I dC	PALINOLOGIA – L'espectre pol·línic arbori està dominat per pins (<i>Pinus spp.</i>), que seria el tipus més abundant en el jardí (67 %).	Comas, 2008
PI ha 105	<i>Barcino</i> c/ Sotstinent Navarro Barcelona BN	ROM III dC	PALINOLOGIA – <i>Pinus sp.</i> El fossat urbà de <i>Barcino</i> del c/ Sotstinent Navarro, ha donat pol·len de pi i de xiprer, tot i que segons els autors, la seva presència natural al pla i els baixos valors pol·línics documentats al fossat, no permeten afirmar l'existència de plantacions en jardineria.	Miró <i>et al</i> (2020)
CU sv 4	<i>Barcino</i> c/ Sotstinent Navarro Barcelona BN	ROM III dC	PALINOLOGIA – <i>Cupressus sempervirens</i> - Al fossat urbà de <i>Barcino</i> del c/ Sotstinent Navarro, ha donat pol·len de pi i de xiprer , tot i que segons els autors, la seva presència natural al pla i els baixos valors pol·línics documentats al fossat, no permeten afirmar l'existència de plantacions en jardineria.	Miró <i>et al</i> (2020)
RESTES ORGÀNIQUES DE FUSTA RESINOSA EMPRADA EN CONSTRUCCIÓ NAVAL				
AB al 20	<i>Cala Cativa, I</i> Port de la Selva AE	ROM I aC	FUSTA – Clavilles de fusta d'avet blanc (<i>Abies alba</i>) en el casc del derelict.	CBV – 0228 i 0229 Ic: CBV – 0228 i 0229
PI sy 51	<i>Cala Cativa, I</i> Port de la Selva AE	ROM I aC	FUSTA – Taula de fusta de pi roig/pinassa (<i>Pinus sylvestris/nigra</i>) en el casc del derelict.	CBV – 0228 i 0229 Ic: CBV – 0228 i 0229
PI ha 29	<i>Sa Bassa de</i> <i>Portocolom</i> Mallorca: Felanitx MC	ROM nc	FUSTA - Fragment de fustes que consta de quatre traques de pi [atribuït: <i>Pinus sp.</i>], de color clar, en molt mal estat, derelict en jaciment subaquàtic.	Martín Menéndez <i>et al</i> , 2009 Ic: Martín Menéndez <i>et al</i> , 2009 (Fig. 9 – 10)

PI ha 54	Port-Vendres 1 Portvendres RO	ROM IV dC	FUSTA - <i>Pinus sp.</i> - “Les essences utilisées sont en grande partie des variétés de pin”. Derelict Port-Vendres 1, localitzat a l’Ansa Gerbal	Archeo-Veneris 2023 Ic: CBV - 0160
PI ha 102	Albufereta I Alacant AS	ROM I dC	FUSTA– <i>Pinus halepensis</i> (identificat per R. Piqué)– Arquitectura naval: “Tracas del casco del barco de importante espesor” - Derelict	De Juan <i>in</i> Azuar & Inglese, 2017
MATERIAL VEGETAL RESINÓS APLICAT A D’ALTRES PROCESSOS PRODUCTIUS (NO INCLOU ÚS COM A COMBUSTIBLE)				
JU ox 1	Son Forners Mallorca: Montuïri MC	TAL V-III aC	ANTRACOLOGIA - Fulles de <i>J. oxycedrus</i> subsp. <i>oxycedrus</i> emprades com a desgreixant vegetal en la fabricació de pastes en taller ceràmic talaiòtic tardà. Identificació a partir de restes carbonitzades i empremtes en negatiu feta per H-P Stika (Univ de Hohenheim, Alemanya)	Palomar, 2009
AB al 7	Serra del Cadí Josa i Tuixén AU	ROM II aC- IVdC	OBJECTES DE FUSTA – <i>Abies alba</i> : Fragments de fusta d’avet interpretats com a instruments no determinats, de transformació humana (en forns de transformació de ferro i d’obtenció de resina). [Localitat: Origen atribuït no precisat a l’article].	Euba, 2009
PI un 4	Serra del Cadí Josa i Tuixén AU	ROM II aC – IV dC	FUSTA – Fragment de <i>Pinus uncinata</i> que presenta marca de tall fet amb destrat i fragments d’encenalls de fusta (utensilis d’ús antròpic). [Localitat: Origen atribuït no precisat a l’article]	Euba, 2009 Ic: Euba, 2009 (Fig. 3 a i d)
PI un 5	Serra del Cadí Josa i Tuixén AU	ROM II aC – IV dC	OBJECTES DE FUSTA – <i>Pinus uncinata</i> : Tapa de recipient. També estructures de tanques i cobertures de de fusta. Màneg d’utensili (en forn d’obtenció de resina). [Localitat: Origen atribuït no precisat a l’article]	Euba, 2009 Ic: Euba, 2009 (Fig. 3 b, c i e)
PI ha 48	Ybshm Eivissa PI	FEN-PUN II aC	CARPOLOGIA – Pinyes de pi blanc (<i>Pinus halepensis</i>) entre restes del llenyam en derelict fenicio-púnic (Illa dels Conills, procedent d’Eivissa) – [Possibles taps d’àmfora, coberta de pins o restes per faltar àmfores]	Pons , 2005 Ic: Pons, 2005 (Fig. 11.3)
CU sv 1	Tossal de les Basses Alacant AS	IBE IV aC	OBJECTES de FUSTA – (Preservats per inundació en pous) – Planxa de fusta - 4032-82-32 <i>Clap-board</i> 101.1×64.2×18.7 mm <i>FL Carpentry</i> -- <i>Cupressus sempervirens</i>	Carrión & Rosser (2010)

CU sv 2	Tossal de les Basses Alacant AS	IBE IV aC	OBJECTES de FUSTA – (Preservats per inundació en pous) – Junta - 4032-82-102 <i>Rabbet joint</i> 172×82.7×13.5 mm <i>QL Carpentry</i> -- <i>Cupressus sempervirens</i>	Carrión & Rosser (2010) Ic: Carrión & Rosser 2010 (Fig. 3)
CU sv 3	Tossal de les Basses Alacant AS	IBE IV aC	OBJECTES de FUSTA – (Preservats per inundació en pous) – Doble junta - 4032-82-104 <i>Double rabbet joint</i> 95.6×73.8 mm <i>QL Carpentry</i> -- <i>Cupressus sempervirens</i>	Carrión & Rosser (2010) Ic: Carrión & Rosser 2010 (Fig. 3)
TEXTOS CLÀSSICS				
JU sp 14	<i>Saguntum</i> Sagunt CM	IBE III aC	TEXTOS CLÀSSICS – “Ginebre”: Segons Pere A. Beuter (1534) a <i>Primera part de la història de València...</i> “les bigues de la torre de Zacyntho són de ginebre, per haver-hi antigament molts de ginebres per aquelles partides de Morverdre, de hon se prengueren les bigues per al temple de Diana” (facsimil UV Escartí 1988) [Hipòtesi: <i>J. thurifera</i> in Blanché Rev SCHF 41]	Beuter 1534
JU sp 39	<i>Saguntum</i> Sagunt CM	ROM I dC	TEXTOS CLÀSSICS – Bigues/columnes (<i>trabibus</i>) de <i>Juniperus</i> : “ <i>in Hispania Sagunti templum Dianae a Zacyntho advectae cum conditoribus annis CC ante excidium Troiae, ut auctor est Bocchus; infra ipsum oppidum id habent — pepercit religione inductus Hannibal — iuniperi trabibus etiam nunc durantibus.</i> ” Plini (NH. XVI, 216). És la mateixa cita que JU sp 14 . [<i>Juniperus</i> : Fusta emprada en la construcció del temple de Sagunt (citad per Grau, 2003)]	Thayer, 2018
PI ha 11	Pirineus nc nc	ROM IV dC	TEXTOS CLÀSSICS a AVIÈ. = <i>Avien.</i> , Ora 555-60 = <i>Qua pini fertae stant Pyrenae uertices</i> = Allà on els cims del Pirineu, coberts de pins, s'enlairen [Trad. P. Villalba, Fund. Bernat Metge 1986]. <i>Pinus sp.</i>	TIR, 1987
PI ha 10	<i>Pityussae Insulae</i> Eivissa-Formentera PI	ROM I dC	TEXTOS CLÀSSICS a PLINI = <i>Plin.</i> NH 3.76 = <i>Insulae per haec maria primae omnium Pytiussae Graecis dictae a frutice pineo; nunc Ebusus vocatur utraque, civitate foederata, augusto freto interfulente. patent XLVI (milia) absunt ab Dianio DCC stadia</i> [ap. TIR 1987 però el passatge manca a la trad francesa de Folio]; “Aleshores [s. V-IV aC], Eivissa ja estava coberta de pinar. Per això els grecs les batiaren com Pitiüses (illes de pins)” [Cirer et al 2019 :72] ---TRAD AMENGUAL 2023: “...les anomenades pels grecs com a Pitiüses, per mor de la pinya dels pins”	TIR, 1987; Cirer et al., 2019; Ramon, 2013; Amengual, 2023

PI ha 70	Illa d'Eivissa Eivissa PI	GRE VI aC	TEXTOS CLÀSSICS a ALCMAN (poeta grec) = Πιτούσαινήσοι διάφοροι, ἄς Πιτυώδεις καλεῖ Ἀλκμάν, “ <i>Pityoùssa</i> : diferents illes, anomenades per Alcma”. Dels rodís provenen les denominacions acabades en -oussa, com <i>Pitioussa</i> (“illa dels pins”).	Amengual, 2023
PI ha 71	<i>Ebusos</i> Eivissa PI	GRE I aC	TEXTOS CLÀSSICS a ESTRABÓ = Εβουσος, <i>Ebusos</i> , com a nom de l'illa. Segons Amengual, una possible etimologia alternativa seria del fenici-púnic ‘ybšm, que significa illa del balsamer, o de l'arbre resiner, que Diodor de Sicília considerava com un pi.	Amengual, 2023
PI ha 72	Pitiüses Eivissa-Formentera PI	GRE- ROM I dC	TEXTOS CLÀSSICS a DIOSCÒRIDES = <i>Diosc. Mat. Med.</i> I, 71.4 = Dioscòrides pondera les propietats del terebint i magnifica les resines provinents dels pins de les Pitiüses. “κομίζονται δὲ διάφοροι ἐκ πιτυούσης τῆς νήσου, ἥτις κεῖται κατὰ τὴν ἰσπανίαν” = De entre elles descuel·lan la de pino y la de pino negral, pues son bienolientes y de fragancia similar a la del incienso. Se traen excelentes de la isla Pitiusa, que está en las proximidades de España (Trad: Dioscórides interactivo Universidad de Salamanca)	Amengual, 2023

Notes

¹Atribució de codis a tàxons: ZZ res (= resina); AB al (= *Abies alba*); CE sp (= *Cedrus sp.*); CU sv (= *Cupressus sempervirens*); JU ox (= *Juniperus oxycedrus*); JU sp (= *Juniperus sp.*); PI ha (= *Pinus halepensis*); PI pi (= *Pinus pinea*); PI sy (= *Pinus sylvestris/nigra*); PI un (= *Pinus uncinata*).

²Codis comarcals segons FONT, X. ; QUADRADA, R. AFÁN, I. & CILLERO, D. *Manual d'introducció de marques (tags) del Llenguatge de descripció de citacions florístiques XFLOA*. Barcelona: Banc de dades de la Flora i la Vegetació de Catalunya, Universitat de Barcelona, 2002. Document tècnic.

³CBV: Arxiu Fotogràfic de l'autor – Núm de Fotografia

Fonts (referències bibliogràfiques)

AMENGUAL BATLE, J. *Gimnèsies, Pitiüses i Balears. Maiorica i Minorica*. Palma: Ed. Documenta Balear, 2023.

ARCHEO-VENERIS. *ARCHEO-VENERIS, un patrimoine immergé enfin révélé*. Exposició del 23 abril al 23 de setembre de 2023. Portvndres: Vila de Portvndres, Universitat de Perpinyà. Via Domitia i Aresmar, 2023. Visita 30/8/2023.

ARXIU CBV – Museu MAC – Empúries (L’Escala) / Visita 2018 – Fotos CBV-0156-0157.

ARXIU CBV - Exposició 03 Quai Joly (Portvndres) / Visita 2023 – Foto CBV-0160

ARXIU CBV – Museu Arqueològic i d’Història d’Elx (MAHE) / Visita 2024 – Foto CBV-0176.

ARXIU CBV – Museu d’Arqueologia de Catalunya (MAC) / Exposició *Naufragis*. Visita 2022 – Foto CBV-0228 i 0229

AV (ACTUALITAT VALÈNCIA) - Passejant València: *Una perfumeria en la Valentia romana* (Entrada al blog de 7/12/2017). “Passejant València amb ulls curiosos”, [en línia]. València, 2017. <<https://actualitatvalenciana.com/passejantvalencia/perfumeria-valentia-romana/>> [Accés, 19/10/2020]

BARTI, A.; PLANA, R. La terrisseria d'època romana de Llafranc (Palafrugell, Girona). *Cypsela* 10 (1993), p. 87-99.

BELARTE; M.C., NOGUERA, J.; BERTRAL, A.; ARMENTANO, N.; TOMÀS-GIMENO, X.; PRADA, J.L.; EUBA, I.; SALA, R.; BERGADÀ, M.M.; JIMENO, D.; LÓPEZ, D. El ritual funerario en las necrópolis ibéricas a partir de nuevas aproximaciones metodológicas: Les Esquarterades (Ulldecona, Tarragona). *Trabajos de Prehistoria* 79 (2022) 1, p.141-158.

BELTRÁN DE HEREDIA, J.; BURJACHS, F.; EXPÓSITO, I.; JUAN TRESSERRAS, J.; MATAMALA, J.C. Estudio del “jardín” funerario de la Necrópolis de la plaza Vila de Madrid a partir de las investigaciones arqueobotánicas. *QUARHIS* 3 (2007), p. 102-113.

BELTRÁN DE HEREDIA, J.; COMAS, M.; GURRI, E.; JUAN TRESSERRAS, J. Noves aportacions sobre la producció de vi a la Laietània romana: instal·lacions vinícoles i anàlisis de residus. *QUARHIS* 2 (2006), p. 92-107.

BEUTER, P.A. (1534) - *Primera part de la Història de València* [1534]. Ed. a cura de V.J. ESCARTÍ. València: Universitat de València, 1998.

CABRERA, P.; AQUILUÉ, X. (coord.). *Base documental Iberia Graeca* [en línia]. Ministerio de Educación y Cultura, Museo Arqueológico Nacional, Generalitat de Catalunya i Museu d'Arqueologia de Catalunya, 2008+ Disponible a <www.iberiagreca.com> [accés 1/1/2018].

- CARDONA, F.; MUNAR, S.; ORFILA, M.; ARRIBAS, A. (2013). Estudio de los materiales procedentes de la necrópolis altoimperial de Can Corró o del Matadero, de Pollentia (Alcudia, Mallorca). In: M. RIERA & J. CARDELL (coord.), *V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears (Palma, 28 a 30 de setembre, 2012)*. Palma: Consell Insular de Mallorca, p. 127-134.
- CARRIÓN, Y; ROSSER, P. Revealing Iberian woodcraft: conserved wooden artefacts from south-east Spain. *Antiquity* 84 (2010), p. 747–764.
- CARMONA, A. *Pinos y Arte en España: ensayo de contextualización en la naturaleza desde el Paleolítico hasta Roma*. Tesi Doctoral. Madrid: Universidad Politécnica de Madrid, Escuela Técnica Superior de Ingenieros de Montes, 2013.
- CASAS, J.; MERINO, J. (1990). Troballes de ceràmica vidriada d'època romana a les comarques costaneres de Girona. *Cypsela* 8 (1990), p. 139-155.
- CASAS J.; MERINO, J.; SOLER, V. Noves observacions sobre la ceràmica vidriada d'època romana de la vil.la de Tolegassos (Viladamat, Alt Empordà). *Cypsela* 10 (1993), p. 129-144.
- CASTANYER, P.; SANMARTÍ, E.; SANTOS, M.; TREMOLEDA, J.; BENET, C.; CARRETE, J.M.; FÀBREGA, X.; REMOLÀ, J.A.; ROCAS, X. (1993). L'excavació del kardo B. Noves aportacions sobre l'abandonament de la ciutat romana d'Empúries. *Cypsela* 10 (1993), p. 159-194.
- CIRER, F.; COSTA, B.; FERRER, A. *Història d'Eivissa i Formentera. Des de la prehistòria fins al turisme de masses*. Eivissa: Balàfia Postals i Institut d'Estudis Balearics, 2019.
- COMAS, M. El jardí de Quint Licini. *Carrer dels Arbres. Revista anuari del Museu de Badalona*, 19 (2008), p. 7-14.
- COTS, I.; J. DILOLI, J.; SARDÀ, S. Culte i rituals durant la protohistòria a la Cova de la Font Major (l'Espluga de Francolí, Conca de Barberà). Palau Marc (Rambla Santa Mònica, 8, Barcelona), 17 de maig de 2023. *Tribuna d'Arqueologia 2022-2023*, 2023 [en línia] – Videoconferència disponible a <http://tribunadarqueologia.blog.gencat.cat/> [Accés 22/5/2023].
- DE JUAN, C. Interpretando el pecio *Albufereta I* a partir de su arquitectura naval. In: AZUAR, R. & R. INGLESE (coord.). *Carta arqueológica subacuática de Alicante I. Fondeadero de Lucentum (Bahía de l'Albufereta, Alicante). Siglos V a.C. - X d.C.* Alacant: MARQ, 2017, p. 115-125.
- DE JUAN, C. La gestión del proyecto de investigación en el pecio romano Bou Ferrer (La Vila Joiosa, Alicante). *Intervencions del casc El Bou Ferrer i Illes Formigues II, dos jaciments extraordinaris per comprendre el comerç naval del segle I dC*. Palau Marc (Rambla Santa Mònica, 8, Barcelona), 21 de març de 2018. *Tribuna d'Arqueologia 2017-2018*, 2018 [en línia] – Videoconferència disponible a <http://tribunadarqueologia.blog.gencat.cat/> [Accés 4/4/2018].
- EUBA, I. La vegetación leñosa y el uso de la madera en tres valles de los Pirineos orientales desde el Neolítico hasta época moderna: análisis antracológico, dendrológico y tafonómico. *Pyrenae* 40 (2009) 2, p.: 7-35.
- FERNÁNDEZ GALIANO, D. El Calendario Romano de Fraga. *Boletín del Seminario de Estudios de Arte y Arqueología* 52 (1986), p. 163 – 204.

- FERNÁNDEZ IZQUIERDO, A. El yacimiento submarino de Torre la Sal (Ribera de Cabanes, Castellón): nuevas aportaciones. *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses* 12 (1986), p. 229-250.
- FERNÁNDEZ IZQUIERDO, A.; BERNI, P.; AGUILERA, A. El pecio romano *Albufereta I* (siglo I d.C.): el cargamento. In: AZUAR, R. & R. INGLESE (coord.), *Carta arqueológica subacuática de Alicante I. Fondeadero de Lucentum (Bahía de l'Albufereta, Alicante). Siglos V a.C. - X d.C.* Alacant: MARQ, 2017, p. 99-114.
- GARCÍA BELLIDO, A. (1963). Némesis en una pintura mural del anfiteatro de Tarragona. *Archivo Español de Arqueología* 36 (107-108), p. 177-181.
- GRACIA ALONSO, F. El fuego como referente de culto. Datos de la protohistoria peninsular mediterránea. *Cypsela* 13 (2001), p. 101-122.
- GUERRERO, V.M., J. MIRÓ, J. RAMON, J. El pecio de Binisafüller (Menorca), un mercante púnico del siglo III aC. *Meloussa* 2 (1991), p. 9-30.
- LÓPEZ MULLOR, A. Notas para una clasificación de los tipos más frecuentes de la cerámica vidriada romana en Cataluña. *Ampurias* 43 (1981), p. 201-215.
- MACHAUSE, S.; PÉREZ FERNÁNDEZ, A.; VIDAL, P.; SANCHIS SERRA, A. Prácticas rituales ibéricas en la Cueva del Sapo (Chiva, Valencia): más allá del Caliciforme. *Zephyrus* 74 (2014), p.157-179.
- MAR, R., RUIZ DE ARBULO, J.; VIVÓ, D. BELTRÁN-CABALLERO J.A; GRIS, F. *Tarraco. Arquitectura y urbanismo de una capital provincial romana*. Vol. II. La ciudad imperial. Documents d'Arqueologia Clàssica, 6. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, 2015.
- MARTÍN, A. Projecte *Cella Vinaria*: quinze anys de recerca arqueològica i patrimonial al celler romà de Vallmora (Teià, Maresme). *Tribuna d'Arqueologia 2017-2018*. Barcelona: Servei d'Arqueologia i Paleontologia, Direcció General del Patrimoni Cultural. Generalitat de Catalunya, 2020. p. 221-253.
- MARTÍN MENÉNDEZ, A.; MARTÍNEZ RENGEL, N; IZAGUIRRE, M.; RIERA, M.; SANTOLARIA, J.; SECO, M. Metodologia dels treballs de prospecció i de control arqueològic del dragatge de sa Bassa Nova (Portocolom). *I Trobada d'Arqueòlegs de les Illes Balears. Manacor, 15 i 16 de setembre de 2006*. Palma: Servei de Patrimoni del Consell de Mallorca, 2009, p. 121-129
- MIRÓ, C.; RIERA, S; RAMOS, J. Vegetació i jardins a les ciutats romanes. El cas de Bàrcino. In: PONS PUJOL, L. (ed.) *Paradeisos. Horti. Los jardines de la antigüedad*. Documenta & Instrumenta, 71. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2020, p. 189-204.
- MIRÓ, M.T. *La ceràmica àtica de figura roges de la ciutat grega d'Emporion*. Monografies Emporitanes, 14. Barcelona: Museu d'Arqueologia de Catalunya, 2006.
- NIETO, F.J. Una ara pintada de Ampurias dedicada a Esculapio. *Ampurias* 33 (1971), p. 385-390.
- NIETO, F.J. Repertorio de la pintura mural romana de Ampurias. *Ampurias* 41 (1979), p.270-343.
- NIETO, F.J.; FOERSTER, F. El pecio romano del Cap del Vol (Campañas de 1978 y 1979). *Cypsela*, 3 (1980), p. 163-177

- OLCINA, M.; MARTÍNEZ CARMONA, A; SALA-SELLÉS, F.; LÓPEZ SERRANO, D.; DOMÉNECH-CARBÓ, A.; CARRIÓN, Y. Un testimonio de la producción de brea en la protohistoria de la península ibérica: el horno de la Illeta dels Banyets (El Campello, Alicante). *Spal*, 31 (2022), 1, p. 253-288.
- OLIVER, A.; ALLEPUZ, X. *Un peculiar edificio ibérico: El Perengil (Vinaròs, Castellón)*. Monografies de Prehistòria i Arqueologia Castellonenques 06. Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques (SIAP). Castelló de la Plana: Diputació de Castelló, 2001.
- OLLER, J.; MORERA, J.; OLESTI, O. El Tossal de Baltarga (Bellver de Cerdanya), un establiment ceretà al Pirineu Oriental (s. IV-I aC). Palau Marc (Rambla Santa Mònica, 8, Barcelona), 8 de maig de 2024. *Tribuna d'Arqueologia 2023-24*, 2024 [en línia] – Videoconferència disponible a <http://tribunadarqueologia.blog.gencat.cat/> [Accés 9/9/2024].
- ORENGO, H.A.; PALET, J.M.; EJARQUE, A.; MIRAS, Y.; RIERA, S. Pitch production during the Roman period: an intensive mountain industry for a globalised economy? *Antiquity* 87 (2013), p. 1-13.
- PALOMAR, B. La ceràmica posttalaiòtica del poblat de Son Forners (Montuïri): documentació i anàlisi dels canvis en la producció de terrissa entre c. 450-250 a. de la n.e. *I Trobada d'Arqueòlegs de les Illes Balears. Manacor, 15 i 16 de setembre de 2006*. Palma: Servei de Patrimoni del Consell de Mallorca, 2009, p. 99-108.
- PIQUÉ, R.; FERRÉ, M. Estudi arqueobotànic de la necròpolis de les Drassanes Reials. *QUARHIS* 11 (2015), p. 59-64.
- PONS, E. Estructures, objectes i fets culturals en el jaciment protohistòric de Mas Castellar (Pontós, Girona). *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 18 (1997), p. 71-89.
- PONS, E. Darreres excavacions en el complex ibèric de Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà): la descoberta d'un edifici singular de mitjans del s.V aC.. *Tribuna d'Arqueologia 2015-2016* (Palau Marc (Rambla Santa Mònica, 8, Barcelona), 30 de març de 2016), 2016. [En línia.]. Vídeo disponible a: <http://tribunadarqueologia.blog.gencat.cat> [Accés 4/4/2016].
- PONS, E.; BOUSO, M.; GAGO, N.; FERNÁNDEZ, M.J. Significació funcional de les sitges amortitzades de Mas Castellar de Pontós: una aproximació metodològica. *Cypsela* 12 (1998), p. 63-79.
- PONS, J.M. El jaciment punicoebusitè de l'illa dels Conills (Cabrera). *Mayurqa* 30 (2005) 2, p. 753-779.
- REIG GÓMEZ, A. Poblamiento antiguo de la Bahía. Primeras intervencions arqueològiques subacuàtiques. In: AZUAR, R. & R. INGLESE (coord.), *Carta arqueològica subacuàtica de Alicante I. Fondeadero de Lucentum (Bahía de l'Albufereta, Alicante)*. Siglos V a.C. - X d.C. Alacant: MARQ, 2017, p. 67-79.
- RUIZ ALCALDE, D.; MARCOS, A. Épocas orientalizante e ibèrica en Villajoyosa. In: MARQ, *La Vila Joiosa. Arqueologia i Museu. Museos Municipales en el MARQ*. Alacant: Ajuntament de la Vila Joiosa – Museu de La Vila – MARQ, Museo Arqueológico de Alicante – Diputació d'Alacant, 2011, p. 100-117.

SÁNCHEZ LÓPEZ, E.; ORFILA PONS, M. Boles helenísticos con relieves a molde en el santuario de Calescoves (Menorca). *Spal* 24 (2015), p. 237-249.

SERRA RÀFOLS, J. DE C. La Villa Fortunatus, de Fraga. *Ampurias* (1943) 5, p. 5-35.

SUBIRA, M.E. Anàlisis bioquímiques en les restes humanes. In: G. DE PRADO & M.C. ROVIRA (coord.), *Els caps tallats d'Ullastret. Violència i ritual al món iber.* Catàleg de l'exposició. Barcelona: Ajuntament d'Ullastret i Museu d'Arqueologia de Catalunya, 2015.

THAYER, B. *Pliny the Elder: the Natural History* [en línia]. University of Chicago, 2018. Disponible a < bit.ly/PlinyNH > [Accés 22/1/2025].

TIR. *Tabula Imperii Romani: K-J 31 Tarraco-Baliares*. GUITART, J. & G. FATÁS (eds.). Madrid: MEC - CSIC - IEC, 1997.

TRIAY, V.; TARONGI, M. La intervenció arqueològica de Can Batlló-Magòria: Una mirada multidisciplinària a l'ocupació del pla de Barcelona, des de mitjans del IV-III mil·lenni a.n.e. fins a l'actualitat. Museu d'Arqueologia de Catalunya, 10/11/2023. *Tribuna d'Arqueologia* 2023, 2024 [en línia] – Videoconferència disponible a <https://tribunadarqueologia.blog.gencat.cat> [Accés 21/11/2023].

VIVES-FERRÁNDIZ, J.; IBORRA, P.; BONET, H.; PÉREZ JORDÀ, G.; CARRIÓN, Y.; QUESADA, F.; FERRER, C.; TORTAJADA, G. Ofrendas para una entrada: un depósito ritual en la Puerta Oeste de la Bastida de les Alcusses (Moixent, Valencia). *Trabajos de Prehistoria* 72 (2015) 2, p. 282-303.